

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на Росина Кокудева
„Проекции и функциониране на фолклорния приказен модел в
детското творчество на Божена Немцова и Ангел Каралийчев
(наблюдения върху приказките)“
за присъждане на научната и образователна степен „доктор“
по научно направление 2.1 „Филология“ и научна специалност
„Българска литература (Литература за деца и юноши)”

от доц. д-р Катя Боянова Станева

Росина Кокудева е завършила специалността „Славянска филология – чешки език“ в ПУ „Паисий Хилендарски“ (2004-2009), от 2011 г. е редовен докторант по детска литература в Катедрата по българска литература при Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“. От месец декември 2012 г. работи като хоноруван асистент по чешка литература в Пловдивския университет.

Дисертационният труд на тема **„Проекции и функциониране на фолклорния приказен модел в детското творчество на Божена Немцова и Ангел Каралийчев (наблюдения върху приказките)“** е обсъден на заседание на Катедрата по българска литература към Факултета по славянски филологии на СУ от 20.01.2015г. За обсъждането съставът на Катедрата е разширен с включването на специалист бохемист, доц. д-р Жоржета Чолакова от ПУ; след внимателна преценка на постигнатото в работата Катедреният съвет единодушно гласува дисертацията на Росина Кокудева да бъде предложена за обявяване на процедура за публична защита.

Приказката е едно от най-изследваните явления в областта на хуманитарните и социалните науки; като инструмент и елемент на социализацията тя става фундамент в проучванията на фолклористи, философи, педагози, етнологзи, антрополози, историци на литературата и културата; несекващият дебат около жанровия развой, социалната история и рецепцията на приказката се поддържа най-вече от литературоведи и специалистите по литература за деца и юноши. Изборът на Росина Кокудева да

положи своя пръв научен труд в дискусивно поле, в което дори авторитетни изследователи огласяват „подстъпи“ или „опити върху емпирията на приказката“, е израз на самочувствие и увереност в собствените сили. Формулировката на темата насочва и към добре проучения развой на българската и на чешката литература за деца и юноши. Предварително искам да отбележа, че не е трудно да се оценят резултатите от амбициозния проект – постиженията и непостигнатото – в представената за защита завършена научна разработка.

Дисертацията е стегната, комплексно промислена, ясна в своите методологически избори, в направата и посланията си. Текстът в обем от 243 страници се дели на въстъпителна част - увод и предварителни думи – (с.3-17); четири основни глави, като теоретичната първа и контекстуализиращата втора глава („Чешкото възраждане и периодът между двете световни войни в България – сходства и различия при функционирането на естетически модели в текстовете на Божена Немцова и Ангел Каралийчев“, с. 73-115) са изградени от добре онасловени, открояващи логиката на проучването девет подглави; заключение и библиография. Бележките са под линия, а библиографията е съобразена със структурирането на изследването – първо е посочена проучената научна литература – теория и критика, а след това обработената първична литература.

Изследователската програма е представена лаконично и пределно точно в реторически силните позиции на текста. Уводът реферира научните прицелности, структурирането, методологията на проучването, а в заключението е резюмирана предварителната работа при уточняване на конкретния литературно-исторически материал и на интерпретативна позиция спрямо него. Водена от идеята за фрагментарно познаване у нас на приказните текстове на Божена Немцова, докторантката пристъпва към написването на труда след внимателно щудиране на авторизирани приказки на редица български автори и установява „най-голямо съответствие и близост между приказките на чешката авторка и приказките на Ангел Каралийчев“(с.224).И така, филолог бохемист замисля пионерско изследване на трансформацията на приказното (поотношение на конструкции, теми, сюжети, смислови акценти)

в чешки и български разновременни контекст. От контекстуалното задаване на темата произтича основната трудност, с която докторантката е избрала да се справи – дисертационният труд съпоставително чете творчеството на чешка писателка от средата на XIX век и на Ангел Каралийчев – писател, който създава фундамента на българската детска литература, съгражда цял един „Приказен свят“ в българска версия, но от края на 20-те години на XX век насетне. Споделяща разбирането, че анонимните разказвачи на истории чрез силата на словото извайват не само приказни герои и сюжети, но и своите възприематели с копнежите им за добро и справедливост (с.45 и сл.), че героите от приказките са съвременници на всички епохи и чрез всяко следващо поколение те живеят на различни места по света (с.30-31), Р.Кокудева се фокусира върху процесуалността в конкретното боравене с фолклорни приказни парадигми в литературата за деца, носеща авторски подпис на значими в собствената си културна среда писатели. (Конкретните имена тук са Божена Немцова и Ангел Каралийчев, но перспектива може да се насочи към други имена и времена.) В теоретичната рамка и при разгръщането на изследването докторантката отделя внимание на близостта и отликите в творческия подход на двамата автори към фолклорната приказност (с.34-35,66-68,111,113 и мн. др.), но няма центрирана, компактно представена обосновка на съпоставката. Работата би спечелила от една ясно изведена аргументация на избора.

Встъпителната част обзорно представя многовековното присъствие на „приказната материя“ в литературното пространство; фиксира и започналото в края на XVIII век изграждане на международен текстови корпус от народни приказки. Внимателно е картографирана динамиката във фолклористичните изследвания и в подхода към приказката в европейски и конкретно в чешки и български контекст (Предварителни думи, с.6-17).

Дисертационният труд се опира на солидна теоретична база. Първа глава („Приказката като обект на изследване“, с.18-72) предлага богата и умело систематизирана информация. Лансираните във фолклористиката продуктивни за нейния развой „типологизации, каталогизации, теории за произход“ (с.18-27) са

представени чрез стегнато рефериране на класификации и концепции на М. Арnaudов, П. Динеков, Л. Парпулова, Д. Добрева, Ив. Ковачева; на Аарне, Томпсън, Проп, Люти и др. влиятелни изследователи. Върху основата на представеното тематично и типологично групиране на приказките и теориите за произхода се търси прецизиране на семантичните модели, с които аналитично ще се работи в същинската част на изследването (с.26-27). Наченатият в този сегмент съпоставителен прочит на социалната и изследователската история на приказния жанр като инструмент на моралното въображение, образование и възпитание (с.22) е подробно разгърнат в следващите две подглави; бих искала да открия задълбочения коментар на това сдвояване в „Рецепция. Митологическо и психологическо тълкуване на приказката“ (с.37-48).

Частта „Фолклорна, преразказана и литературна приказка. Методи на адаптация“ (с.28-36) е „гръбначно“ важна за изследването. За да изпълни неговата цел, авторката прави преглед на терминологията, който включва почти всичко важно от българската и чешката фолклористика, от фундаментални и актуални литературно-теоретични изследвания. По въпроса за понятието „модел“ се позовава на постановки на Дарин Тенев и приема, че ползването на модела като „методологически инструмент“ предполага „моделирането, пластичността“, „променливостта“ (с.28). Тук е направено важното уточнение /самоограничение, че като източник за извличане на модел в работата ще бъде приета **фолклорната приказка** и ще бъдат проследени **различните нейни проекции в авторизираните приказки**. Ясно разграничени са трите основни типологични вида на приказния жанр – фолклорна, преразказана (авторизирана, адаптирана) и литературна (авторска) приказка. Те са обвързани с жанровата трансформация при движението по оста фолклор – литература, визирано като сложен и многопластов процес. Р. Кокудева дефинира какво ще разбира под даден термин и последователно работи с избраното от нея съдържание. В дисертацията се обсъждат и вземат под внимание множество научни парадигми и дискуссионни теми, общото ми впечатление е, че докторантката най-често избира да се придържа към речниковото значение на работните понятия. И към наложилата

се в чешката фолклористика терминология. (Изпреварващо ще отбележа, че в аналитичната част солидна опора е намерена в „Речник на термините в словесния фолклор“ (Ярослав Отченашек, Вихра Баева и колектив, Прага-София, 2013). В аналитичните части, посветени на вълшебните и битовите приказки (в трета и четвърта глава) се договаря смисловия обем на всеки от ползваните термини – епизод, новелистична приказка, анекдот и др., посочват се синонимни варианти.)

В следващите части на теоретичната глава, рефериращо онасловени „Фолклорният приказен модел от гледна точка на концепцията за играта на Йохан Хьойзинха“ (с.49-54) и „Структура, мотиви, действащи лица в системата на фолклорния приказен модел“ (с.55-72), докторантката ерудирано селектира и разглежда различни концепции и парадигми, за да очертае работеща за целите на изследването матрица. Обобщено може да се каже, че теоретичната рамка на дисертацията е достатъчно надеждна; в големия масив от проучванията върху приказката са открити дискусии около проблемния сплит фолклор и литература, фолклор и литературата за деца; присвояващо, с лекота и методическа коректост се борави с постановки на авторитетни в европейската фолклористика и съвременното българско литературознание изследователи.

Втора глава („Чешкото възраждане и периодът между двете световни войни в България – сходства и различия при функционирането на естетически модели в текстовете на Божена Немцова и Ангел Каралийчев“, с.73-115) се концентрира върху контекстуализирането на творчеството на разглежданите автори. Главата предоставя важна информация за критическата, литературоведската, преводаческата рецепция, за стратегиите и дискурсите, чрез които постепенно се осигурява подобаващо място на приказките на Б.Немцова в българската културна среда и по-късно на Ангел Каралийчев в чешкото културно пространство. В началния раздел се разисква проблематичността на термините романтизъм и реализъм, проследяват се теоретичните и критическите употреби на понятията в търсене на допълнителни аргументи (и теоретическа предпоставка) за съпоставителния прочит на авторизираните приказки на писателите. На места проличава стремеж към теоретическо

презапасяване, което надхвърля аналитичните задачи на труда. Напр. чрез намесата на Кр. Генов (стр. 74, 78) се поставят твърде общи въпроси за романтизма в българската литература от Паисий до Ботев, които нямат пряко работещо действие в дисертацията. Присъствието на фигурата и приказното творчество на Божена Немцова в чешки и български социокултурен контекст е представено достатъчно убедително. Изследването на приказните текстове на българския автор се проектира и върху зоната на балканските взаимовръзки; отчита се ролята на източната и османската приказна традиция върху българската и това полагане отваря продуктивна посока за бъдещи проучвания.

Само поглед, поуморен от гъстотата на представените парадигми и позовавания, от обилното цитиране на авторитетни чужди речи, от събирането на легитимни и недотам легитимни теоретически партньори, не би забелязал, че за справяне с амбициозната задача докторантката е задължена главно на чешката фолклористика, която има ярко европейско присъствие през XIX и XX век. В коментарни пасажии обаче Р.Кокудева курсивира комуникацията между съвременното чешко и българско литературноисторическо и теоретично мислене, които достатъчно добре защитават позициите си и в национален, и в наднационален контекст – детайлното и задълбочено познаване на фундаментални и актуални изследвания по темата е сред очевидните достойнства на дисертацията. И все пак не теорията е силната страна на труда.

Несъмнено трета и четвърта глава са най-интригуващият дял на текста. В тях е намерен специфичен ракурс на анализ, който оправдава интелектуалното начинание – предано четене на отдавна влезли в научен оборот вълшебни и битови приказки, фолклорни авторизирани (и банализирани като достатъчно експлоатирана тема). Тези стотина страници разкриват най-добрите страни в изследователските умения на Росина Кокудева. Показват, че тя не само е отделила много време и сили да опознае детайлно обемен корпус от приказки и още по-обемен корпус от изследвания върху тях, но и че притежава дарбата да интерпретира, внимателно и умно да систематизира и колажира елементи, образи, мотиви, чрез които да открие търсени през определена призма специфики в проучваните текстове.

В трета глава (с.116-171) докторантката разглежда типологическите сходства и разлики в интерпретирането на мотива за изпитанието във вълшебните приказки (в две парадигми – *мъжки и женски приказки*); в четвърта се занимава с „Проблемният кръг *глупост – хитрост/мъдрост* в приказките на Божена Немцова и Ангел Каралийчев: смислови акценти и дидактически стратегии“ (с.172-224). Четвърта глава фокусира вниманието върху същностен дял в приказното творчество на Каралийчев – битовите приказки и приказките за животни (с.174-192), групирани по линия на връзката *животно – животно и човек – животно* (с проблематизации на отношенията *човек – диви животни, човек – домашни животни – диви животни, човек – домашни животни*). Анализите на Р. Кокудева следят различната конфигурация между човека и животинските персонажи в приказките, коментират инструментализирането на конотативния образ на животното и подчиняването му на дидаксиса. Ясно е, че освен през призмата *глупост – хитрост/мъдрост* тези приказки – част от хилядолетната пропедевтика на жанра – могат да бъдат прочетени и през развитата в културно антропологични категории рефлексия върху дихотомията „човек ↔ животно“. Текстът на дисертацията е зареден с посоки и възможности за доразгръщане.

Докторантката анализира трансформации на традиционното приказно съдържание, които позволяват да се провиди „новаторството и силата на импровизацията“ на авторите. Отношението между „цитиран“ фолклорен инвариант и авторски текст-преразказ се разглежда като произвеждащо култура и идентичност; внимателно са описани техниките за постигане на послание, каталожно са представени изразителните присъствия от фолклорния приказен модел в целостта на конкретните приказки.

Трудът въвежда в научно обращение и непознат за българската аудитория емпиричен материал – чрез наблюдения върху непреведени у нас творби на чешката писателка. Бих препоръчала на докторантката да включи в раздела „Специфика на преводите на приказките на Божена Немцова на български език“ като приложение собствените си преводи – ако продължи да работи над този изследователски проект, разбира се. Така тя ще съчетае евристичните възможности на литературно-

историческия, традуктологическия и културологическия анализ с приложните методи на съпоставката на преводни версии.

Несъмнено постижение на изследването според мен са аналитичните наблюдения и изводи в четвърта глава. Интересен детайл се откроява при обработката на конкретния материал – констатиран е превес на приказки за животни и битовите приказки в сборниците на Ангел Каралийчев: “Вълшебната приказка е застъпена в по-голяма степен в сборниците на Немцова и не толкова в приказното наследство на Каралийчев, където основен дял заемат битовите приказки и тези за животни“ (с.226). Като „трезори“ на човешките желания, приказките притежават силата на идентификатори, те кодират порив по бягство от реалността в света на фантазното и гравитацията на собствената културна матрица, на своята направеност от традиции, интуиции, идентификации – работата на Росина Кокудева курсивира човешки опит, отложен в словесни трансформации, предопределени от властта на посредника, т.е. на автори със значимо присъствие в собствената си културна среда, които споделят идеята за фолклора като изразител и пазител на националната идентичност.

Краен резултат на изследването е създаването на работещ модел, приложим към авторизирани и литературни приказки – от други писатели, от други периоди и национални литератури.

Авторефератът на труда на Росина Кокудева представя адекватно и пълноценно съдържанието на отделните части, композиционната логика и проблемния обхват на изследването. Отбелязаните приноси моменти в дисертацията са реален резултат от добре свършена работа.

Публикациите по дисертацията – 6 на брой – са поместени или приет за печат в сериозни научни сборници и списания. Качеството на изданията свидетелства и за добрата рецепция на статиите сред професионалната общност. Преди месец като редактор на Годишника на ФСлФ при СУ четох с удоволствие последната студия, посочена в списъка – напълно споделям изказаната и от други колеги на обсъждането в Катедрата оценка за езика на Кокудева, тя има впечатляващо обработен и зрял изказ.

Заклучение:

Оценявам дисертацията „Проекции и функциониране на фолклорния приказен модел в детското творчество на Божена Немцова и Ангел Каралийчев (наблюдения върху приказките)“ като самостоятелно и много сериозно изследване, в което заявената тема е разработена целенасочено, с богата фактология, с убедителни обобщения и изводи. Ясните анализи и най-вече възможностите за бъдещо разширяване и доразвиване на проблематиката, заложи в труда, ми дават основание като член на Научното жури да гласувам положително за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на Росина Георгиева Кокудева.

15.04. 2015 година

Рецензент:

София

/доц. Катя Станева/